

Himmelfärdskyrkan i Höganäs

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kerstin Börjesson 2015-10-06

Himmelsfärdskyrkan i Höganäs

Höganäs församling, Luggude kontrakt, Lunds stift,
Höganäs socken, Höganäs 36:20, Höganäs kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

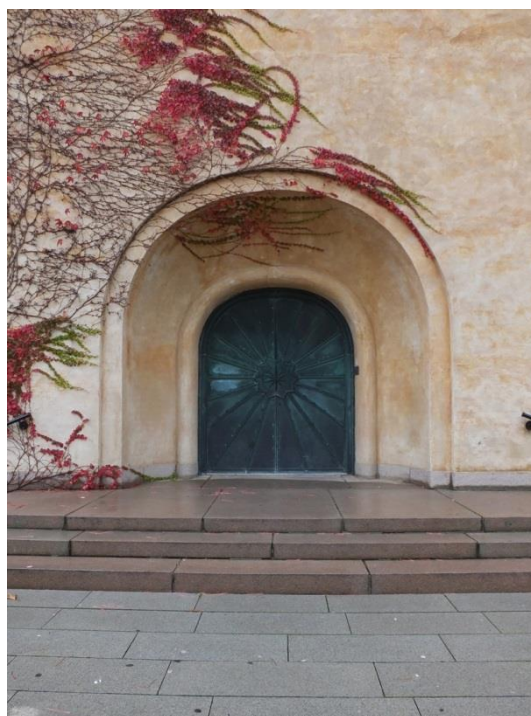
Höganäs har sitt ursprung som fiskeläge och finns omnämnt redan på 1500-talet. I slutet av 1700-talet gjorde stenkols- och lerfyndigheter att Höganäsbolaget bildades och ett brukssamhälle började växa fram kring gruvindustrin. Bruksorten och fiskeläget utvecklades i två områden som än idag går under namnen Höganäs övre och Höganäs nedre. Bruket hade en egen kyrka i bruksområdet och egen församling som bildades 1854. En gemensam församling för Höganäs bildades 1919.

Höganäs präglas framför allt av tiden som bruksort och av det forna fiskeläget finns inte mycket bevarat idag. Brukets centrala byggnader finns framför allt samlade kring gruvtorget i Höganäs övre. Himmelsfärdskyrkan ligger vid västra delen av *Storgatan* som förbinder Höganäs Nedre med Höganäs Övre. Framför kyrkan ligger en öppen plats, *Kyrkplatsen*, med parkeringsplatser och trädplantering. Kyrkan och kyrkplatsen omges av en bebyggelse från 1919-1960.

Kyrkobyggnad

Himmelfärdskyrkan började byggas år 1932 efter ritningar av arkitekt Ivar Tengbom och invigdes på Kristi Himmelsfärdsdag 1934. Uppdraget att rita Höganäs nya kyrka och kyrkplatsen fick Tengbom redan 1920 och förslag inlämnades 1921. Tengbom har också ritat den betydligt större Högalidskyrkan i Stockholm vilken uppfördes 1911-23. Himmelsfärdskyrkan liknar Högalidskyrkan i flera avseenden även om den förra har anpassats till skånska arkitekturtraditioner. Himmelsfärdskyrkan består av ett kraftigt torn med kvadratisk grundplan och ett bredare långhus som vidgas i öster till ett kvadratisk kor med två lägre sidoskepp för sakristia och dopkapell.

Kyrkobyggnaden har inte genomgått några större förändringar sedan uppförandet. Utvändigt tillkom en handikappramp av betong vid kyrkans västportal 1974. Yttre renoveringar genomfördes 1993 av efter handlingar av Forsberg & Wikerstål arkitektkontor AB samt 1999 av Wikerstål Arkitekter AB. Söder om kyrkan byggdes ett församlingshem 1995 efter ritningar av arkitekt Rudi de Bruin, Fyrkanten Arkitekter AB. Församlingshemmets byggnad ansluter till kyrkan genom en ingång i tornets bottenvåning.

Tornet och entrén från väster.

Invändigt ersattes det ursprungliga golvet i bänkkvarteren av trä och linoleum med betong 1937. Under 1950-talet gjordes en inre renovering varvid ny orgel installerades och orgelfasad samt läktarskrank ändrades till befintligt utseende. År 1984 kalkades kyrkorummet om och lampetter utförda av Stig Karlsson, Nyhamnsläge, sattes upp i kyrkan. Handikappanpassning av toaletterna i tornet gjordes 1989 varvid en vägg flyttades något. Handlingar till anpassningen upprättades av Fyrkanten arkitekter AB. Under årens lopp har sammanlagt sex bänkrader tagits bort längst fram och längst bak i kyrkorummets bänkkvarter. Under 2014-2015 gjordes en genomgripande inre renovering av kyrkan varvid bänkkvarteren försågs med laminatgolv.

Exteriör

Kyrkan är byggd av Höganästegel med valv slagna av Hyllingetegel. Fasaderna är tunt putsade och gulmålade. Ursprungligen var fasaderna troligen slammade med ett infärgat gult bruk. Tornets gavelsidor är utförda med långsmala rundbågiga murblinderingar och i korets östra sida finns en blindering formad som ett grekiskt kors. Sockeln består av lågerhuggna, räfflade, granitblock. Även trapporna är utförda av granit.

Fönsteröppningarnas utförande varierar. Kyrkorummets stora fönsteröppningar är rundbågiga och fönsterbågarna sitter i liv med fasaden utan murade omfattningar. Andra mindre fönsteröppningar har mer romansk karaktär med djupa rundbågiga smyggar som exempelvis två smala fönsteröppningar i korgaveln, tornets fönsteröppningar och ljudöppningar. Flera fönsteröppningar både i korgaveln och på tornet är parvis placerade vilket också ger en romansk prägel. Fönsterbågarna är av vitmålat trä med spröjsat glas.

Huvudingången är i tornets västra sida genom en bred öppning med något tilltryckt rundbågig form och vida skrånande smyggar. Närmast dörröppningen finns en kraftig vulst. En

dörröppning i tornets norra sida har en bred vulstformad omfattning medan ingångarna till sakristian och dopkapellet har enklare rundbågsform med skrånande smygar. Samtliga dörrar är kopparklädda, och på den västra dörren är plåten formad som strålar från en rundel i mitten. Ljudluckorna är täckta med kopparplåt lagd i fiskbensmönster. Andra plåtdetaljer på kyrkan är också av kopparplåt såsom solbänkar, och vattenavledningssystem.

Torntaket täcks av falsad koppar och i båda takfallen finns en hög takkupa med trappavsatser, helt klädd i kopparplåt. I takkupans framsida finns urtavlor till tornuret som också har urtavlor i gavelsidorna. Kuporna kröns av latinska kors och överst på torntaket sitter en förgylld kyrktupp. Övriga tak är av rött enkupigt tegel från Hyllinge. Samtliga tak är lagda med utkragning vid takfoten medan gavelsidorna är avtäckta med plåt utan språng. Övernock i långhusets östra del finns en skorsten.

Interiör

Kyrkan har en anseelig storlek och förutom kyrkorummet med långhuset och koret finns även många mindre utrymmen med olika funktioner. I tornets nedre våningsplan finns vapenhuset i mitten med trapphall på norra sidan och kapprum i söder. I andra våningsplan är orgelvåningen belägen med trappuppgång från norra sidan. Trappan fortsätter till tredje våningsplan som utgörs av ett stort öppet utrymme som används till förvaring framför allt av gamla inventarier från den gamla brukskyrkan. Här finns ingång till vinden och en smal trätrappa leder vidare till klockvåningen där även tornuret står. Tornets utrymmen, framför allt trapphuset, kapprum och vapenhus, har bevarat snickerier, golv och väggbehandling i en stil som är mycket typisk för 1930-talet. Väggarna är putsade i en varm beigerosa färgton och golven är lagda med mörkbrunt Höganästegel med olika mönsterläggning. Snickerierna är målade i gröna, beige eller bruna toner och dörrarnas spegelfyllningar är marmorerade. Bräddinnertaken är laserade i samma färgtoner och i vapenhuset består innertaket av undersidan till orgelläktarens bjälklag. Över ingången till kyrkorummet från vapenhuset finns en keramiktavla med ett bibelcitат. Tavlan är märkt Johansson 1934 Höganäsbolaget. Ljusöppningar saknas nästintill i tornets nedre utrymmen vilket gör de mörka och helt beroende av elektriska ljuskällorna, i kontrast till de övre våningarna som är väl upplysta genom många fönster. Tornets övre våningsplan och klockvåningen är oinredda utrymmen med tunt putsade väggar och brädgolv.

Golven i kyrkorummet är i likhet med tornbottenvåningen lagda med tegelsten från Höganäs med olika mönstring i olika utrymmena. I bänkkvarteren ligger ett laminatgolv. De höga fönsteröppningarna samt höga putsade och vitmålade kryssvalv ger ett ljust kyrkorum i kontrast till entrén från tornet. Valven är murade utan valvribbor där valvkapporna istället möts i en spetsig vinkel, s.k. gratkryssvalv. Valven utgår från mycket kraftiga pelare vid långhusets sidor. Pelarna är genombrutna med rundbågiga öppningar för sidogångar utmed ytterväggarna vilka därigenom bildar ett slags sidoskepp. Huvudstråket i kyrkorummet utgörs dock av mittgången med bänkkvarter på ömse sidor som på traditionellt sätt ger en tydlig öst-västlig riktning. På södra sidan leder sidogången fram till ett litet dopkapell. Vid norra gångens östra

Vapenhuset i tornets bottenvåning.

sida finns en ingång till en trapphall från vilken predikstol och sakristia nås. Koret avgränsas från långhuset genom en hög trappa av tegel. Vid korets östra vägg står altaret med altarringen och bakom altaret finns en altarmålning i form av en mycket hög triptyk. Altargolvet innanför altarringen är upphöjt ytterligare ett par steg från korgolvet. En rundbågig dörröppning i korets norra sida leder in till sakristian och predikstolen. Koret är liksom långhuset valvslaget och i valvets västra sida finns tre runda ursprungliga öppningar för belysningen. Högt upp på korets norra vägg finns två skrånande fönsteröppningar till kyrkorådsrummet med blyspröjsade glas. I söder leder en trappa med räcken av järnsmide ned till dopkapellet. Kapellets fönster har målade glas av Hugo Gehlin med motiv av Jesu dop, förkunnelse, korsfästele och uppståndelse samt Jesu lärjungar.

Utrymmena vid korets norra sida i form av sakristia, konfirmandrum, kyrkorådsrum och trapphall är i likhet med vapenhuset och tornets bottenvåning små och mörka utrymmen med tidstypiskt utformade detaljer. I kyrkorådsrummet består innertaket av ett trätunnvalv med målningar av Gunnar Torhamn. Glasmålningar i fönstren mot öster är utförda av Hugo Gehlin och föreställer ärkeänglarna Gabriel och Mikael. Konfirmandrummet har ett plant innertak med målningar i av samme konstnär. Väggarna i detta utrymme och i sakristian är målade ljusvita till skillnad från kyrkorådsrummet som går i en mer beige färgton, vilket bör vara en ursprunglig färgsättning. Trapphallen har en svängd trappa med trappräcken av trä och smide med dekorativa detaljer.

Inredning och inventarier

Altaret bör vara samtida med kyrkan. Altaret är utfört av trä och ådringsmålat i grönt.

Altartavlan är samtida med kyrkan och utgörs av en tredelad altartavla eller en triptyk med målning föreställande Jesu himmelfärd målad av konstnären Gunnar Torhamn. En äldre altartavla från den gamla brukskyrkan är placerad i dopkapellet. Tavlan föreställer Jesus i Getsemane och målades av L. Frid 1883.

Altarrundeln består av knäfall och handfall klätt med rött tyg och skrank av fyrsidiga och koniskt formade balusterdockor med raka sidor. Träskranket är ådringsmålade i brungrönt.

Dopfunten kommer från den gamla brukskyrkan och formgiven av Höganäsbolagets modellör, dansken Ferdinand Ring. Funten har åttakantig form och är helt utförd av oglaserad höganäslera dekorerad med kymantionfris och änglamasker. En flyttbar dopfunt av trä är tillverkad av snickarmästare Werner Persson i Höganäs. Dopfunten är åttasidig med ett koniskt skaft med ett klot överst och en vid cuppa med raka sidor. Dopfunten är försedd med utskuren listdekor, stjärnor och latinska kors.

Predikstolen är troligtvis formgiven av kyrkans arkitekt. Predikstolen är utförd i en stil som kan karaktäriseras som en nytolkning av barockens predikstolar. Den åttkantiga korgen och ljudtaket är målade i grönt och grått med förgyllda delar. Korgens sidor är indelade med pilastrar samt försedda med målningar i runda speglar av Gunnar Torhamn.

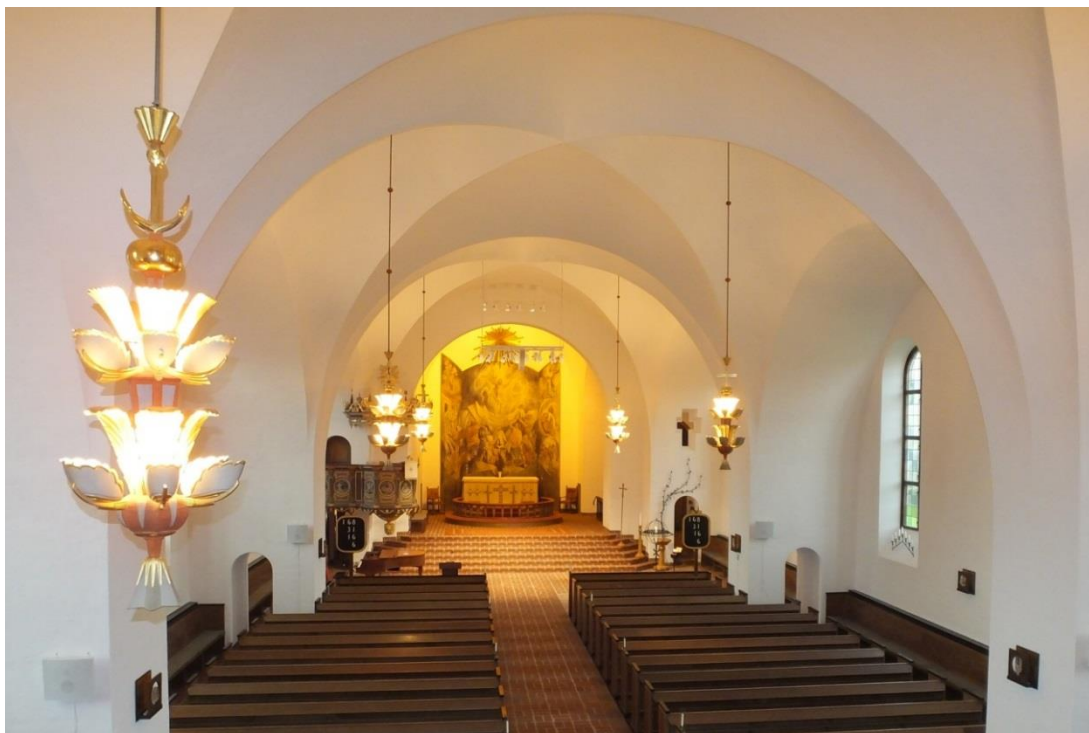
Bänkinredningen består av öppna bänkar av fur utförda av Björks snickeri, Höganäs. Bänkarna är brunmålade med ådringsmålade fyllningar.

Orgeln tillverkades av Marcussen & Søn Aabenraa, Danmark, 1958 eller 1959 och renoverades av Andersen & Bruhn orgelbyggeri, Danmark 2009. Orgelverket har 32 stämmor fördelade på tre stämmor och pedal. Fasaden är en gedigen konstruktion av brunlaserad ek med inbyggt spelbord. Ett ryggpositiv är inbyggt i läktarbarriären. Både huvudverket och ryggpositivet är uppbyggt av olika höga sektioner med synliga pipor överst täckta av ett förgyllt gallerverk. Från mitten finns utstickande parti av trumpetpipor.

Kyrkan har tre klockor, en storklocka, en mellanklocka och en lillklocka. Klockorna är av malm och gjutna 1933 av M & O Ohlssons klockgjuteri, Ystad.

Övrigt

Kyrkans takkronor, åtta stycken, är formgivna av Ivar Tengbom och utförda av Nordiska kompaniet. Lamporna i förgyllt trä har organiska former uppbyggda av blom- och blad. Några stjärnformade armaturer sitter i runda murnischer vid kyrkorummets valvpelare. Även dessa bör vara formgivna för kyrkan. I trapphallarna finns tidstypiska armaturer för glödlampor med blomformade socklar.

Kyrkorummet sett från orgelläktaren, mot öster.

I kyrkorummet, kyrkorådsrummet och i koret finns tidstypiska stolar bevarade. Korstolarna och stolarna i kyrkorådsrummet har läderklädda sitsar medan stolarna i kyrkorummet är av enklare karaktär.

En mängd inventarier finns bevarade från den gamla brukskyrkan förutom dopfunten och den gamla altartavlan. Dessa förvaras bland annat i tornets andra våning.

Kyrkotomt

Kyrkan som ligger på en relativt stor, kvadratisk formad, kyrkotomt planlagd samtidigt med kyrkan. Kyrkan ligger på tomtens nordvästra del gränsande till torget i väster. Kyrkotomten kringgärdas av en stödmur som är relativt hög i de östra delarna och innanför stödmuren finns en häck. Längs norra sidan är en trädrad planterad. I övrigt är tomten grästäckt med grusade gångar och enstaka träd. Öster om församlingshemmet finns en liten plantering kring en vattenspegel. Väster om kyrkan sluttar marknivån ned mot kyrktorget. Ytan framför tornet är terrasrad i två nivåer med trappor och en ramp emellan. Hela platsen är stenlagd med granitplattor och trappor av granitblock. Framför ingången till kyrkan finns en bred trappa som är tillgängliggjord med en ramp av gjuten betong. Församlingens kyrkogård är belägen i östra utkanten av Höganäs.

Karaktärisering

Himmelsfärdskyrkan är uppbyggd i tjugotalsskandinavism, med drag av jugendstil och en begynnande funktionalism. Inspiration har också hämtats från cistercienserordens strama arkitektur och skånska arkitekturtraditioner men tolkningen av olika stilelement är mycket tidstypisk och klart igenkännbar inte bara som ett verk av Tengbom utan även som ett verk sprunget ur tjugotalet. Ivar Tengbom verkade under en tid som har blivit utmärkande för svensk arkitektur och form tillsammans med arkitekter som Gunnar Asplund och Ragnar Östberg och konstnärerna Simon Gate och Edvard Hald. I efterhand har det formstarka svenska tjugotalets fått epitetet Swedish Grace. Som ett välbevarat exempel på denna tids arkitektur och som ett av Tengboms främsta verk har Himmelsfärdskyrkan mycket höga kulturhistoriska och arkitektoniska värden.

Kyrkans exteriör hämtar framför allt inspiration från den strama cistercienserarkitekturen vilken blandas med influenser från skånsk kyrkoarkitektur och 20-talsklassicismen. Muröppningarna är små med romanska stildrag i kontrast till kyrkorummet stora fönsteröppningarna som knyter an till 1800-talets kyrkoarkitektur med krav på ljusa kyrkorum. Andra detaljer såsom plåtningen kring klockornas takkupor och ytterportarnas omfattningar och plåtning har ett mer tidstypiskt utseende. Gavlarnas blinderingar knyter an till den skånska murtraditionen. Kontraster finns mellan fasadens strama och monumentala former och de små muröppningarna med rundade former. På många sätt kan fasaderna karaktäriseras som motsägelsefulla och ett hopkok av olika stilar. På tornet växer vildvin som växlar från grönt till rött under året och bidrar till den exteriöra färgsättningen tillsammans med kyrkans gula puts. Tillbyggnaderna i form av församlingshemmet söder om tornet bygger vidare på kyrkans klosterliknande form och är exteriört väl inpassade i denna miljö trots framför allt den senare tillbyggnadens moderna karaktär. Interiört utgör de ursprungliga utrymmena för kyrkoråd och konfirmander en föregångare till småkyrkorna där funktioner för församlingsverksamhet integreras i kyrkobyggnadens lokaler. Dessa utrymmen har ett högt kulturhistoriskt värde även om de är ersatta av nya lokaler i de senare tillbyggnaderna.

Invändigt är tjugotalets stilepok mycket påtagligt i entrén och de mindre utrymmena medan kyrkorummet strävar efter mot en mer klassicerande stil med rena linjer som skapar en kraftfull skuggverkan och dynamik. Interiören är mycket effektivt planlagd med de små, mörka entréerna och trapphallar och det ljusa kyrkorummet med det höga koret som en scen i fonden. Belysningen från fönster och elektriska ljuskällor har ägnats stor uppmärksamhet med finurliga lösningar bland annat i form av nischer och öppningar för glödljusen. Utrymmena bör ses utifrån den tidiga elektricitetens ljussättning med få och relativt svaga ljuskällor. Kyrkorummets väggar är idag mycket vita men kan ursprungligen ha haft en mildare bruten vit eller beige nyans. Förutom belysning och fönster har räcken, golvbeläggning, snickerier formgetts på ett medvetet sätt vilket bidrar till kyrkans tidstypiska charm. Detaljerna är av hög kvalitet hantverksmässigt och konstnärligt. Takmålningar i kyrkorådsrummet och konfirmandrummet

är ett exempel på hur konsten samverkar med kyrkans arkitektur. Trots att Himmelsfärdskyrkan byggdes i en brytningstid mellan det moderna och traditionella är kyrkorummet att betrakta som traditionellt uppbyggt, med ett upphöjt kor i öster och en tydlig öst-västlig riktning genom kyrkorummets mittgång och bänkarnas möblering. Den största förändringen av kyrkorummet har sannolikt varit ombyggnaderna av orgelläktaren med ny orgelfasad. Kyrkans nuvarande orgel är dock av mycket hög kvalitet vad gäller arkitektur, material, planering, klang och hantverk.

Rekommendationer

- Kyrkans interiöra färgsättning och ljussättning är mycket betydelsefull för upplevelsen av kyrkorummet. De mörka och dova tonerna tillhör tidsepoken och bör bevaras som en del av kyrkans arkitektur.
- Kyrkans detaljer i form av mönsterlagt golv, järnsmede, armaturer, målningar och möbler bör bevaras. Ny inredning bör anpassas till den ursprungliga inredningen.
- Hög kvalitet vad gäller material och utförande genomsyrar byggnaden och kyrkan bör underhållas i enlighet med ursprungliga material och teknik.

Skydd

Kyrkan och kyrkotomten skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap kulturmiljölagen.

Källor

Vård- och underhållsplan för Höganäs kyrka, Wikerstål arkitekter, Caroline Ranby 2005.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, RAÄ, (utkast) opublicerad 2012

Särskilt skyddsvärda kulturmiljöer, Höganäs kommun: Höganäs Webb sida länsstyrelsen i Skåne, besökt 2014-11-18.

Höganäs historia, från stenålder till millennieskifte, Del 1 av Höganäs historia, red. Henrik Ranby, Höganäs 2011.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2014-10-16

Fältinventering: Kerstin Börjesson

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning: Författare, i samråd med referensgrupp utsedd av Lunds stift

Rapportsammanställning och foto: Kerstin Börjesson

Granskning: Maria Sträng, Regionmuseet Kristianstad.

Färdigställd: 2015-10-06

